

Отже, герой тут не протистоїть масі, а намагається наблизити її до себе, запалити своїми ідеями, забезпечити вірою у необхідності втілення їх у життя.

Відповідно до ідейно-естетичних засад неоромантичної драми, у творі "колізія герой – маса надзвичайно ускладнюється, і вищість героя сприймається не як даність чи випадок, гра долі, а як зумовленість його власними якостями лише тоді, коли цей герой здатен повести за собою, об'єднати пригноблених, переконати у своїй правоті, у своїй здатності відстоювати її інтереси, служити суспільному прогресові, коли він акумулює в собі історично прогресивні прагнення мас" [3, 42].

Правда пророчиці Тірци – це ідейні засади національного відродження, які несе своєму народові Леся Українка – провісниця, що зазірала в завтрашній день. Драма "На руїнах" спрямована, як і Франків "Мойсей", проти лжемесіанства і лжепророцтва, котрі, боячись сміливих поступів до прогресу, намагаються загальмувати колесо історії, сіють зневіру і відчай, граючи на болючих почуттях мас, які ще темні та незрячі, які ще не можуть подолати в собі раба. Активна пророчиця Тірца намагається покликати народ до дії, але, неприйнята ним, відступає в пустелю. Однак вогонь віри, запалений провісницею, яку прогнали в глуху ніч, має розгорітися у свій час, стати світлом на тернистому шляху до волі.

Література

1. Бабишкін О. Драматургія Лесі Українки. – К., 1963.
2. Бабишкін О. У мандрівку століть: Слово про Лесю Українку. – К., 1971.
3. Дем'янівська Л.С. Українська драматична поема. – К., 1984.
4. Журавська І. Леся Українка та зарубіжні літератури. – К., 1963.
5. Міщенко Л. Леся Українка. – К., 1986.
6. Ніковський А. Екзотичність сюжета і драматизм у творах Лесі Українки // Літературно-науковий вісник. – 1913. – Р.ХVI. – С. 66.
7. Українка Леся. Зібрання творів: У 12 т. – К., 1977.

Галина Насмінчук
м. Кам'янець-Подільський

АКТУАЛІЗАЦІЯ ПОДІЙ БІБЛІЙНОГО ЧАСУ В РОМАНІ Р. ІВАНИЧУКА "ЄВАНГЕЛІЄ ВІД ТОМИ"

У складному процесі національної самоідентифікації українська література останнього десятиліття все активніше звертається до загальнокультурних канонів, зокрема євангельських сюжетів, які, як відомо, завжди були невід'ємним атрибутом усіх жанрів творчості. Роман Р.Іванчука "Євангеліє від Томи", який має безперечні зв'язки з класичними розробками світових тем і мотивів, засвідчує широкі мож-

ливості осмислення суто нинішніх проблем і процесів національно-ідеологічного характеру. Тут письменник звернувся до часу активної діяльності Ісуса Христа і його апостолів, пов'язавши біблійну історію з проблемами проникнення християнства на землі сучасної України.

Християнство як державна релігія утвердилося в Україні-Русі при Володимирі Великому. І про ці події маємо чимало видатних історичних творів, починаючи від Ф.Прокоповича і закінчуючи Ю.Опільським, Б.Лепким, С.Скляренком, П.Загребельним. Однак, вдавшись до аналогії з Римом, куди християнство йшло десь три століття, не буде вигадкою припустити, що в Україну християнські ідеї проникали значно раніше. Як зазначає І.Огієнко, "українські племена зазнали християнства з найдавнішого часу, можливо, що ще з віку апостольського" [9, 7]. Про це пише і знайий історик українського зарубіжжя Ісидор Нагаєвський. Піддаючи сумніву гіпотезу про "наглу появу" християнства в наших землях у IX столітті, вчений також схиляється до думки, що "за гірчичним зерном св. Євангелії в Україні треба шукати вже в часах св. Апостолів. Літописець Нестор передав нам народній переказ про благословення Київських гір святим Апостолом Андрієм Первозванним, але довкруги цього переказу зчинилися такі дискусії й викликали таку контро версію, що деякі дослідники зачисляли цю справу до чисто легендарних оповідань..." [8, 321].

Про шлях апостола Андрія на землі праслов'ян останнім часом з'явилися вартісні твори художнього плану. Це, зокрема, повість "Андрій Первозванний" Володимира Р.Кухаря (Р.Володимира), вперше видана в Буенос-Айресі у 1984 році, а також однойменний роман Наталі Дзюбенко, що побачив світ у видавництві "Гранослов" 1999 року. У цьому контексті і варто розглядати роман Р.Іванчука, де поставлено за мету простежити, як з малесенького гірчичного зерна Боже слово в Україні вже у часи апостольські почало проростати у "могутнє дерево християнської релігії" (79).

Хронологічні рамки трьох творів, а також авторська концепція кожного з них майже співмірні. Різниця полягає лише в тому, що Р.Іванчук головним героєм свого твору обирає Тому Невірного, який начебто супроводжував Андрія Первозванного у його подорожі до Скіфії. Хоча І.Огієнко, опираючись на грецькі перекази, зауважив, що Фомі випала доля йти у Парфію, тобто Іранське царство [Див.: 9, 12]. Відштовхнувшись від переказу Нестора про благословення Київських гір святим апостолом, кожен письменник по-своєму витрактував його шлях в "Оріяньський край". Р.Володимир вдається до авантюрно-пригодницького сюжету, розповідаючи, як купецька флотилія відбила Андрія у піратів. У Н.Дзюбенко йдеться про те, як апостол пішки ступив на землю держави хліба і меду. У Р.Іванчука читаємо: "Залишивши Ольвію, і з євангелістом Матеєм попрощавшись, Андрій

Первозванний і Тома Невірний подалися пішки понад Бористеном на північ – до межі світів, як було велено Провидінням”(36).

Роман "Євангеліє від Томи" виріс на бінарній опозиції віра-сумнів. Це фіксує і його побудова. Перша частина має назву "Віра", друга – "Бунт". Ця опозиція чітко маркована: з одного боку апостол Андрій, який "з першої зустрічі визнав Ісуса спасителем і став апостолом первозваним"(29), а з другого – Тома, прозваний Невірним (Невіруючим) за те, що не увірував у вознесіння Христове, і "не спослав на нього Господь вогненного язика".

Основним джерелом знання про Тому є Євангеліє від Іоанна. Тут зокрема йдеться про те, що Томи (Хоми, Фоми), одного з дванадцятьох апостолів, не було з учнями, коли до них приходив воскреслий Ісус Христос. А відтак Тома відмовився повірити у воскреслого Бога, аж поки сам не побачить ран від гвіздків і не вкладе в них пальців своїх. Через вісім днів Ісус Христос прийшов до учнів своїх і запропонував Томі торкнутися ран своїх, дорікнувши: "Тому вірував ти, що побачив мене? Блаженні, що не бачили й увірували!" [7, 20].

Скептицизм Томи породив чимало літературних версій, серед яких одна з найяскравіших в українській літературі – оповідання "Апостоли" Віктора Петрова (Домонтовича). Скупа євангельська характеристика Томи доповнюється усіма відомими засобами творення образу, насамперед авторським словом: "Весь народ у Галилеї вірів в Ісуса як в пророка, Месію, царя, Сина Божого.

Тільки Хома не вірив. У нього не було наївної й щирої, подитячому радісної, безпосередньої віри, як у Петра.

Замість славити він перевіряв. Замість дивуватися – перепитував. Зіставляв. З'ясовував. Розшукував свідків" [10, 81]. Але сумніватися не означає зрадити. Швидше навпаки. Саме Хома Невірний передбачив зраду Петра.

Р. Іванчук своєму твору дав жанрове визначення "апокрифічний роман", що разом із заголовком є прямою вказівкою на літературну містифікацію. Роман апокрифічний у тому розумінні, що в ньому домислені відомості з життя біблійного героя.

"Євангеліє від Томи" починається розв'язкою: Тома Невірний після трилітньої науки в Ісуса Христа і довголітньої мандрівки в Оріянський край повертається до Юдеї, усамітнюється в печері Ваді-Кумран на узбережжі Мертвого моря. Тут він має намір написати Євангеліє від імені свого і "стати п'ятим євангелістом, оскільки четверо його попередників на пробу сумнівам історію не ставили, тож і не у всьому доходили істини" (21).

Надзавдання автора означене вже на перших сторінках книги: прихід на праукраїнські землі апостолів Христа, засів "серед слов'янського народу зерна нової віри" (21), доцільність вчення Христа в язичницькій краї. Над берегами Мертвого моря згадує Тома землю "медом і молоком текучу", люд гостинний і працьовитий, і замислюється над тим, чи врятує нова віра цей

народ від підступності ворогів, чи "протверезіє він від мученицької смерті нашого Бога". Тривогою відлункують спогади-розмисли апостола: "Оріяни співають собі й хороводяє водять у раю і не бачать підступних сарматів, що рушили з Уралу на слов'янські землі" (25). Подібне знаходимо в романі Н.Дзюбенко: "Сеї народ ніколи не піде по інші землі, але зусібіч небавом посунуть сюди смертні мари" [3, 92]. Прикметно, що саме на зламі тисячоліть письменницька увага так міцно приковується до світоглядних зламів часів ще біблійних, до найскладніших проблем буття. Щоправда, критика завважила дещо штучне накладання в романі Іваничука евангельського контексту на гіпотезу про Оріяньський край. "Цілком природно, що прагнення до національного самоутвердження часто породжує різноманітні міфи, спрямовані на утвердження думки "ми були, є і будемо", але водночас неправомірна їх інтерпретація як єдиної і остаточної істини" [2, 42].

Оріяньський світ, відкритий апостолами для вчення Христа, постає в різних виявах. Загалом оріяни досить толерантно ставляться до нової віри і її носіїв. Волхв Богодар дозволяє освятити землю хрестом в надії на те, що Бог Яхве "не дасть злій силі спустошити колись наш край" (41), однак до цього рішення він приходять через подолання сумнівів. Йому здається, що язическі боги добрі, вони "усі таємниці перед людьми розкрили, Єгова ж примушує сліпо вірити в нього й жорстоко карає тих, хто наближається до потаємного" (40). У розмові з апостолом Андрієм волхв Богодар посилається на біблійні оповіді про первородний гріх, Каїнову печать, Вавилонську вежу. Але він ніяк не може зрозуміти, в чому сутність науки сина Божого – Ісуса Христа. Апостол Андрій говорить про прощення гріхів, яке приніс Ісус на землю, про таємницю Христа, до якої треба доростати душою. Заперечуючи святощі поганські, він прорікає: "Прийде час, коли ви жертвовники свої зруйнуєте, обряди язичницькі забудете й поклонитесь хрестові цьому" (41), на що Богодар відповідає: "Не квапся руйнувати требища наші: храми вчителя твого зможуть вирости тут лише над нашими жертвовниками" (41). Отже, йдеться про той релігійний синкретизм, на який в "Дохристиянських віруваннях українського народу" зауважував І.Огієнко: "Люди йшли до Нової віри, але й старої не кидали. Це був дуже родючий ґрунт для т.зв. двоєвір'я, – поєднання старої віри з Новою Християнською. Двоєвір'я є конечний наслідок при всякому сприйманні нової віри: старе, віками набуте, не може відразу забутись" [6, 313].

Іваничук-публіцист у своїх есеях "На маргінесі" стверджує, що "християнська релігія є для нас глибоко національною" [5, 102], і як аргумент наводить той факт, що апостол Андрій Первозванний живим і неушкодженим повернувся після своєї наддніпрянської мандрівки в ахейські Патри. І це у той час, коли практично усі апостоли Божі загинули мученицькою смертю, проповідуючи в чужих землях. На питання, "чому цього не сталося з Андрієм в Оріяні?", напрошується цілком логічна відповідь: "А тому, що він потрапив

у край з давно підготовленим ґрунтом для прийняття нової релігії” [5, 102]. Заперечуючи тезу про насильницьке впровадження віри Христа в Україні, письменник схильний вважати, що “предки українців прийняли християнство без опору, проте, щоб уникнути юдаїзму в новій релігії, одягли всесвітнього Месію в національні шати, про що яскраво свідчить гуцульський іконопис. Шлях до Бога завжди пролягає через Батьківщину” [5, 103].

Отож, не випадково про наближення вихідних постулатів віри оріян і віри Христової у романі так розлого розмірковує і Тома. Його вражає незабгагнена спільність у весняних святах Ярила і Воскресіння, літніх русаліях і Трійці, водохресному обряді, у звичай троєперстя і навіть в одязі юдейських первосвящеників та жреців. Схожими видаються Томі Лада та Марія Магдалина. Мимоволі зринає думка: “А може, Ісус уже колись сюди приходив?” (39). Замислюючись над перехресними впливами різних світоглядів, різних культур, Р.Іваничук розгортає такі художні оповіді, які містять передусім авторське розуміння рівного становища праслов’янських племен серед інших світів.

Роман збудовано таким чином, що події, які мали місце в Оріяні, перемержуються подіями в Юдеї, розділи про перебування Томи серед оріян чергуються з розділами біблійного часу. І це цілком закономірно, адже перед нами, по суті, роман-спогад. Все, що відбувається у ньому, – це час минулий для головного героя. Зримо зі спогадів Томи постає ландшафт землі над Бористеном, не менш переконливо малює письменник картини землі обітованої: “Нічого кращого, ніж ці випалені сонцем вапнисті пагорби, які звелися над зеленими улоговинами, покритими пралісами кипарисів, цитрусів і шовковиць, ніколи й ніде не бачив Тома” (53). Або: “Квапився Тома, йшов не відпочиваючи ні вдень, ні вночі, долав узгір’я й низовини понад річками Хедерою, Ярконою, Кельтом, обходив боком містечка Фарун, Хірбет, Елібру, Хіазму, поки не допав до Єрусалиму – до того самого дому під Єлеонською горою над Кедроном, в якому жив колись власник Гетсиманського саду Марко...” (53).

Характер Томи постає цілісним у своїх протиріччях. Він є втіленням того світоустрою, який існував у свідомості людини епохи раннього християнства. Тома сумнівається у божественній силі Ісуса. Сумніви ці аргументовані долею єврейського народу: “...Чи ж міг би допустити він, юдей, до такої наруги над нашим краєм, якби був Богом?” (77). Образом, що об’єктивує сумніви героя, в романі виступає Азазель, якого, як відомо, євангелісти, а відтак світова традиція “поселили” у пустельному просторі. Концептуально взаємини між Томою і Азазелем базуються на думці про те, що сумнів як наближення до істини є універсальним загальнолюдським архетипом, який завжди означає прагнення пізнати земні і небесні таємниці власним розумом. “Я сумнівався у божественності Ісуса не тому, що не любив або не вірив у його вищість, – зізнається Тома, – невіра моя була протестом проти власної тимчасовості. Щоб змиритися з вічністю, я мусив діткнути до неї...” (83).

Розвиваючи гностичну традицію, яка обігрувала образ Томи як близьюка Ісуса Христа, Р.Іванчук таке міркування переносить у сферу чисто філософських категорій: "Ми не могли обійтись один без одного, як не може обійтись Вічність без миттєвостей Тимчасовості. Христос був утвердженням, а я досліджував утвердження – через віру й невір'я, згоду й незгоду, бунт і пізнання, через усі засоби, на які спромагається найвища істина на землі – людський розум" (83).

Філософський підтекст роману органічно споріднений з новітніми проблемами глобального характеру, відтак є всі підстави говорити про параболічні змісти твору. Глибокий змістовий пласт, актуальна і дуже конкретна семантика криється у четвертому розділі першої частини "Євангелія від Томи", де мовиться про споконвічне протистояння Південної Оріяни і "темрявичної Півночі". Південь і Північ різняться абсолютно усім. У їхньому протистоянні зустрілися несумісні способи життя, смисл яких закодований в біблійних архетипах. Південь – це земля Авеля – хлібна, медова і молочна, ця земля не знає крові, бо ще молода. У північному ж світі, світі Каїна, панує зла дика сила, яка готова валом рушити на своїх сусідів. Апостол Тома переживає, що край Магога, який набагато дужчий за оріянський, повернеться до нової віри, а потім "хрестом, олжею братолюбною і вірою єдиною зневолить цей благодатний рай" (41).

Конкретний вияв історичного досвіду вгадується у пророцтвах-застереженнях Томи, звернених до оріян: "Ви вже навчені лихом тяжкої війни з сарматами, то спам'ятайтеся хоч тепер: бережіться змішаних плюбів, не впускайте чужинців до хат, не розмовляйте з ними їхнього мовою, не доливайте чужої крові до своєї, огородіться від зайід і станьте недовірливими, як ваш апостол Тома! Бо перемінітесь у безпам'ятне плем'я, мов ті загублені в понизов'ї Данапра рахмани, які не знають свого Великодня, і лише крашанки, що пливуть раз на рік по ріці, нагадують їм, що й вони були колись народом і мали свої свята... Хто твої діти нині, Ладо, чи не стали вони вже брахманським безликим плем'ям? А коли ще й ні, то чи не стануть ними? Хіба ти не бачиш, оріянська богине любові, як після переможених вами сарматів наповзають з півночі у твій край жорстокі роші, котрі землю свою не шанують, не пестять, не розорюють, а тільки прагнуть чужої? Йї не тільки землі займають, а й древню історію вашу за свою беруть йї, пожираючи оріянський хліб, називають себе вашими кормильцями" (74).

Запропонована автором парабола не викликає двозначного тлумачення. Звичайно ж бо йдеться про все те ж "благо цивілізації" для українців, від якого у свій час застерігав Трохим Зінківський (варто зауважити концептуальні збіги в художньому і публіцистичному текстах, власне, заради цього і подаються такі простори цитування): "Цивілізовані дикунки хочуть виїняти ДУШУ з народу, знищити його мораль і культуру. Винародовити. І ось таке цивілізоване дикунство (яке щойно вчора навчилося складати літери цивілізації) бере у свої руки монополію на мову, освіту, культуру. Це цивілізоване дикунство краде у підбитого народу його куль-

туру, його історію, накидає йому й іншим народам свої дикі, деспотичні ідеали, завинені у християнські ризи” [цит. за: 12, 25].

Саме з метою виразнення ідеологічних міркувань автора події євангельської історії послідовно накладаються в романі на актуальний досвід української нації. Як доречно зауважує В. Антофійчук, “національний та універсальний контексти органічно співіснують між собою, створюючи картини духовного боріння окремих людей і народів за гуманістичне майбутнє” [4, 69]. Це тим більш справедливо, якщо взяти до уваги автокоментар письменника про те, що написані ним наприкінці ХХ ст. твори біблійної тематики вивершують будову його історичних романів про Україну “немов баня каплицю: шпиль каплиці з акумульованою в ньому енергією мислення заглядає в майбутнє тисячоліття” [5, 109].

Опрацювавши вітчизняні джерела на стику з візантійськими, старогрецькими, гебрейськими, письменник засобами художнього слова потвердив гіпотезу присутності Оріяни (України) у світовому історичному процесі. Як кожен вартісний твір, “Євангеліє від Томи” не є заявою на істину в останній інстанції, а лише спробою авторського осмислення того геополітичного становища нашої прабадьківщини, яке певною мірою відбите у наших пам’ятках “Послання оріян хозарам” (“Листи до Божого ока”), “Велесова книга”.

Література

1. Антофійчук В. Євангельський контекст у творчості Романа Іваничука // *Біблія і культура: Збірник наукових статей*. Випуск 2. – Чернівці, 2000.
2. Антофійчук В. Євангельські образи в українській літературі ХХ століття. – Чернівці, 2000. – 335 с.
3. Дзюбенко Н. Андрій Первозванний. – К., 1999. – 334 с.
4. Іваничук Р. Євангеліє від Томи // *Дзвін*. – 1995. – № 1.
5. Іваничук Р. На маргінесі: Спогади, рефлексії, сюжети // *Безрезиль*. – 1997. – № 11-12.
6. Іларіон, митрополит. *Дохристиянські вірування українського народу*. – К., 1991. – 424 с.
7. Євангеліє від Івана. 20, 29.
8. Нагаєвський І. Стародавня Україна в світлі історичних пам’ятників // *Крисаченко ВС. Українознавство*. – К., 1996. – Кн.1.
9. Огієнко І.І. *Українська церква: Нариси з історії Української православної церкви*. – К., 1993. – 284 с.
10. Петров В. *Апостоли // Українське слово: Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У 3 кн.* – Кн.2. – К., 1994.
11. Р. Володимир. Андрій Первозванний. – К., 1997. – 220 с.
12. Штепа П. *Московство, його походження, зміст, форми й історична тяглість*. – 2-ге вид. – Дрогобич, 1997. – 225 с.